

1. etapa: Vydať sa na cestu

Ak chcem s niekým putovať, musím ho poznať. Musím mať predsa istotu, že ma nebude viesť od cieľa. Nie menej dôležité je, aby sme si rozumeli, aby sa nám spolu kráčalo dobre. Preto v tejto etape budeme spoznávať sv. Pavla ako človeka: jeho pôvod, náboženstvo, vzdelanie, zamestnanie... Všimneme si Pavla podľa toho, ako sa on sám predstavuje veliteľovi jeruzalemskej pevnosti, keď ho v jeruzalemskom chráme chceli ukameňovať. Dnes si priblížime Pavlovo rodisko.

Pavol z Tarzu ...

„Ja som Žid z cilícijského Tarzu, občan nie neznámeho mesta“ (Sk 21,39).

Týmito slovami sa Pavol predstavuje rímskemu veliteľovi kohorty sýrskych a gréckych žoldnierov, ktorí z vyvýšenej pevnosti Antonia strážia nádvorie Jeruzalemského chrámu. Pavol, obklopený vojakmi, stojí na schodišti vedúcom do pevnosti, ktorá symbolizuje profánnu politickú moc pyšne sa vypínajúcu nad posvätnými chrámovými priestormi...

Žid z cilícijského Tarzu

Kedy a ako sa Pavlovi rodičia či prarodičia dostali do Tarzu a prečo sa tam zdržiavali? O prítomnosti židovských rodín konkrétne v tomto cilícijskom meste nemáme žiadne údaje. Prinajmenšom, historické pramene sa zmieňujú o presunoch hebrejských rodín v maloázijských regiónoch susediacich s Cilíciou. Josef Flavius vo svojich Židovských starožitnostiach cituje istý list kráľa Antiocha III. Tento kráľ na začiatku 3. stor. pred Kristom píše Lýdijskému gubernátorovi o svojom rozhodnutí presťahovať do oblasti Malej Ázie dve tisícky hebrejských rodín z Mezopotámie a Babylonu. To malo pomôcť potlačiť vzbury miestnych obyvateľov Lýdie a Frýgie. Je presvedčený, že židovskí presídlenci budú vďaka svojmu náboženskému presvedčeniu lojálnymi ochrancami štátnych záujmov, pokiaľ sa im úlavami na daniach zaručí možnosť založiť si v novom bydlisku slušné živobytie. Nakoľko je Flaviova informácia objektívna, nevieme. Historici sú skôr zdržanliví a obviňujú Flavia, že svoje údaje čiastočne manipuluje, aby vykreslil Antiocha III. Veľkého ako panovníka nakloneného židom. O Židoch bývajúcich na týchto územiach rímskeho impéria sa však zmieňuje aj Cicero, ktorý sa o nich vyjadruje naopak skôr hanlivo. Či sa však na vec pozrieme z jednej či z druhej strany, prítomnosť židovských obyvateľov v maloázijských provinciách rímskej ríše okolo 1. stor. pr. Kr., je historicky spoľahlivá.

Cilícijský Tarzus

Historik Strabón chváli mesto pre vzdelanosť a dobré meno jeho obyvateľov a oceňuje význam tunajších škôl a záujem jeho obyvateľov o vzdelanie: „Obyvatelia Tarzu sú tak zanietení za filozofiu a sú natoľko vzdelaní, že ich mesto zatienilo aj Atény, Alexandriu a ďalšie mestá...“ Píše tiež, že na rozdiel od iných miest, v Tarze sa venujú štúdiu hlavne miestni ľudia. Cudzinci sa tu vraj zdržujú len neradi. Avšak domáce obyvateľstvo si vzdelanie dokončuje inde a po ukončení štúdií sa do vlasti už nevracajú.

Rečník a filozof Cassius Dio však v druhej polovici 1. stor. po Kr. o Tarze píše úplne inak. Mravnú úroveň obyvateľov mesta podáva skôr ponuro a zdôrazňuje hlavne úpadok ich mravov. Aj keď Tarzus, ako ho poznal Cassius Dio nie je Tarzom z doby Pavlovej, predsa len nemožno zanedbávať možné negatívne rysy spojené s prosperitou a kozmopolitným rázom tejto cilícijskej metropoly.

Tento obraz potvrdzuje rovnako Filostratos, ktorý označuje mravy obyvateľov dokonca za nechutné. Podľa neho v žiadnom inom meste nepanuje taký luxus a nikde inde nie sú obyvatelia takí leniví a povýše-neckí. Zaoberajú sa vraj svojou eleganciou viac ako Aténčania filozofiou.

Aké teda bolo v skutočnosti Pavlovo rodisko? To sa dnes už ťažko dozvieme so stopercentnou spoľahlivosťou. Možno si povieme, že je vlastne aj zbytočné nad tým premýšľať. Ale Pavol sa nám môže stať o trošku bližším, keď si predstavíme, že v mnohých ohľadoch je aj nejedno z európskych veľkomiest podobné Tarzu. Čo sa týka kultúry, umenia, či hospodárskej prosperity, určite sa európske mestá nemajú za čo hanbiť. Keby sme zas chceli kritizovať problémy a vyťahovať nešváry, myslím, že Tarzus a dnešné veľkomestá sú na tom rovnako. Keď teda v nedele počúvame čítania z Pavlových listov, môžeme si Pavla predstaviť ako občana atraktívneho mesta so všetkými kladmi aj zápormi.

Zdroj: Rinaldo Fabris: Paolo, L'apostolo delle Genti (spracovala - am, zk-)

Starobilý Tarzus

Pavol ...rímsky občan

Až na troch miestach Skutkov apoštolov sa dozvedáme, že Pavol si robí nárok na privilégiá rímskeho občana. Je však zvláštne, že vo svojich listoch tento svoj spoločenský status vôbec nezmieňuje. Čo keď si teda autor Skutkov apoštolov tento údaj vymyslel, aby lepšie podložil svoju víziu šírenia kresťanskej zvesti vo vtedajšom rímskom svete? Nakoniec, prečo sa Pavol odvoláva na svoje práva rímskeho občana vždy, až keď je takmer neskoro? Vo Filipách to dokonca urobí až po bičovaní...

Podľa autora Skutkov apoštolov sám Pavol sa vyslovuje, že „má rímske občianstvo už od narodenia“. Ako sa k nemu teda dostali jeho prarodičia?

1. Podľa niektorých bádateľov mohol dostať rímske občianstvo Pavlov starý otec za zásluhy pri hájení záujmov rímskej republiky okolo polovice 1. stor. pr. Kr., v období občianskej vojny medzi Caesarovými nepriateľmi Cassiom a Brutom a jeho stúpenkami Antoniom a Octavianom. Octavianus Augustus potom po svojom víťazstve odmenil celé mesto Tarsus za prejavenu podporu tým, že udelil jeho obyvateľom rímske občianstvo.

2. Iní vedci považujú hypotézu, podľa ktorej by rímske občianstvo bolo udelené Pavlovým predkom za politické alebo vojenské zásluhy, za nepravdepodobnú. Domnievajú sa, že privilégium rímskeho občianstva dostávali Židia palestínskeho pôvodu, ktorí boli prepustení z rímskeho otroctva, pričom libertus (oslobodený), ktorý sa stal rímskym občanom, zostával naďalej viazaný istými obmedzeniami. Podľa tohto pohľadu by aj Pavlovi prarodičia dostali status rímskych občanov po prepustení z otroctva.

Keď sa prikloníme k tejto druhej hypotéze, môže nám vrhnúť zaujímavé svetlo na slová, ktoré poznáme z Pavlových listov. Keď totiž apoštol vysvetľuje tajomstvo vykúpenia, rád prirovnáva hriech k otroctvu a vykúpenie k vytúženej slobode. Je zrejmé, že aj keď on sám nikdy nebol otrokom, predsa veľmi dobre vie, aká je hodnota skutočnej slobody: ***Draho ste boli kúpení. Oslavujte teda Boha vo svojom tele*** (1Kor 6,20).

Alebo: ***Ale keď prišla plnosť času, Boh poslal svojho Syna, narodeného zo ženy, narodeného pod zákonom, aby vykúpil tých, čo boli pod zákonom, a aby sme dostali adoptívne synovstvo*** (Gal 4, 4-5). Nám už výrazy ako otroctvo, vykúpenie, či výkupné znejú príliš vzdialene a preto nám hrozí, že aj biedu hriechu, v ktorej sme sa ocitli, a hodnotu vykúpenia, ktoré

nám získal Kristus, budeme vnímať ako niečo z historických románov. Ako by to asi Pavol napísal dnes, aby sme pochopili, o akú veľkú vec tu ide?

Zdroj: Rinaldo Fabris: Paolo, L'apostolo delle Genti (spracovala - am, zk-)

Pavol ... rodinné zázemie

Pavol sa narodil v židovskej rodine v Tarze, v meste, ktoré leží v Malej Ázii v dnešnom Turecku. Tarsus bolo prvým miestom, ktoré malo vplyv na budúceho Kristovho učeníka a jeho formáciu. Pavol dostal židovské základy. Poznal hebrejský jazyk, židovské Sväté písmo, zvyky a obyčaje, rodičia ho naučili remeslu – stal sa výrobcom látky na stany. Poznal grécky jazyk, kultúru a filozofiu. Mesto Tarsus patrilo v tých časoch do Rímskej ríše, preto aj Pavol bol rímskym občanom a ovládal rímske zákony. Tieto tri rozmery židovský, grécky a rímsky sprevádzali Pavla počas jeho celého života.

... dátum narodenia

Nepoznáme presný dátum Pavlovho narodenia a je nemožné presne ho určiť. Preto sme odkázaní len na isté hypotézy, ktoré vychádzajú zo Skutkov apoštolov a z listu Filemonovi.

V liste Filemonovi (Flm 1, 9) píše: ... *radšej prosím pre lásku ja, Pavol, už **starec** a teraz aj väzeň Krista Ježiša.* Keďže sa sám nazýva „starec“, biblisti predpokladajú, že ho napísal niekedy pred svojou smrťou, pravdepodobne už v Ríme niekedy v období rokov 61 – 63 po Kr.

V Skutkoch apoštolov (Sk 7, 58) je opísané kameňovanie sv. Štefana a na adresu Pavla sa uvádza: *Svedkovia si odložili šaty k nohám mladého muža, ktorý sa volal Šavol.*

Podľa Hypokrata je staroba šiestym zo siedmich období života človeka. Naznačuje plnú zrelosť a prebieha v 49.-56. roku života. Pojem „mladý muž“ zas zodpovedá obdobiu medzi 21.-28. rokom života.

Podľa toho sa Pavol narodil niekedy medzi rokmi 5-10 po Kr.

Pavlovo meno

V liste Filipanom čítame: *Na ôsmy deň obrezaný, z Izraelovho rodu, z Benjamínovho kmeňa, **Hebrej z Hebrejov**, čo sa týka zákona **farizej**, ...* (Flp 3,5).

Pri obriezke dali rodičia chlapcovi meno **Šaul**. Je odvodené z hebrejského slovesa *šaal* – *žiadať* a jeho pogrécťené meno znie *Saulos*. Podľa vtedajšieho bežného zvyku u Židov, ktorí žili v diaspóre, Šaul dostal aj rímske meno **Paulus**, čo v preklade znamená *malý*, v prenesenom význame *skromný*...

Vo svojich listoch sa apoštol predstavuje iba pod týmto menom.

V Skutkoch apoštolov nachádzame obidve mená.

Zo začiatku, až po Sk 13,9 je nazývaný výhradne menom Šavol.

No v Sk 13,9 sa to náhle mení: „*Vtedy Šavol, ktorý sa volá aj Pavol...*“

Na tomto mieste Skutky apoštolov informujú čitateľa, že Šavol má aj svoje druhé meno.

Ako vysvetliť tento fakt?

Je viacero názorov. Podľa niektorých si Pavol zmenil meno z úcty k prokonzulovi Sergiovi Pavlovi na Cypre počas svojej prvej misijnej cesty. Tento názor sa dnes takmer vôbec neprijíma. Podľa Origena používal Pavol, kým plnil úlohy medzi vlastným ľudom, meno Šavol, pretože bolo blízke jeho súkmeňovcom, ale keď sa obracal ku Grékom, používal meno Pavol.

Ďalšia hypotéza hovorí, že nikto nemohol byť rímskym občanom bez toho, aby nemal rímske meno. Pavol používal meno takmer ako priezvisko, čo by vysvetľovalo dôvod, prečo vo svojich spisoch nikdy neuvádza meno Šavol.

Snád môžeme povedať, že autor Skutkov apoštolov v 13,9 označuje apoštola menom Šavol s úmyslom predstaviť ho ako dokonalého Žida, ale keď sa stáva misionárom pohanov, autorovi sa zdá vhodnejšie používať pogrécťenú latinskú formu Paulus.

*Zdroj: František Trstenský: Na ceste do Damasku
(spracoval - jk-)*

Pavlovo vzdelanie - židovské

Mnohí vedci sa zhodujú v názore, že Pavol nadobudol svoje vzdelanie práve v Tarze a tu sa v mladosti zoznámil s gréckou filozofiou a náboženskými kultmi. No podľa Sk 22,3 Pavol bol „vychovaný (...) v tomto meste“ (t.j. v Jeruzaleme). To by znamenalo, že sa už v útlom veku presťahoval do Jeruzalema.

Van Unnik tvrdí, že práve tieto texty v Sk 22,3; 26,4n. dosvedčujú „Pavlovu prítomnosť v Jeruzaleme v už detskom veku.“ Trutwin hovorí, že Pavol bol v čase svojho príchodu do Jeruzalema asi 15 ročný. Musíme však podotknúť, že vek 15 rokov židovského mladého muža v žiadnom prípade neznamenal detský. Chlapec sa už vo veku 13 rokov zúčastňuje obradu Bar Micva, ktorým „sa zaraďuje medzi dospelých“. Domnievame sa, že spomínaná časť Sk 22,3 sa nevyklučuje s neskorším príchodom (t.j. asi v 15 roku života) do Jeruzalema, pretože slovo „vychovaný“ vyjadruje skôr dôležitosť vzťahu, aký Pavol prechovával k svojmu učiteľovi Gamalielovi, ako udanie veku.

Pri Gamalielovej postave sa na chvíľu zastavíme. V Jeruzaleme v tom čase boli dve židovské školy – Hilelova a Šamajova, ktoré učili chlapcov Tóru – Zákon a jeho uplatnenie v živote. V čase, keď žil Pavol, mala Hilelova škola veľkú povest' práve preto, že v nej učil učiteľ Gamaliel, uznávaný ako najlepší učiteľ Zákona svojej doby. Sväté písmo nám jeho osobu objasňuje na dvoch miestach: V Sk 22,3 Pavol hovorí: *Pri Gamalielových nohách som sa naučil prísne žiť podľa zákona otcov a horlil som za Boha, ako aj vy všetci dnes.* A po druhýkrát poznáme Gamaliela z jeho vlastného výroku, ktorý predniesol vo veľrade: *Mužovia, Izraeliti, dobre si rozmyslite, čo chcete urobiť s týmito ľuďmi. Lebo prednedávnom povstal Teudas a hovoril, že on je niekým, a pridalo sa k nemu okolo štyristo mužov. No zabili ho a všetci, čo mu verili, boli rozprášení a zničení. Po ňom v dňoch súpisu povstal Júda Galilejský a strhol za sebou ľud. Aj on zahynul a všetci jeho stúpenci sa rozpráchli. Preto vám teraz hovorím: Nechajte týchto ľudí a prepustite ich, lebo ak je tento zámer alebo toto dielo od ľudí, rozpadne sa, ale ak je od Boha, nebudete ich môcť rozvrátiť. Aby ste sa neocitli v boji proti Bohu!*“ (Sk 5,34-39).

Vo vtedajších farizejských rodinách vládla zdravá, moderne znejúca zásada: „Krásne je štúdium Tóry v spojení so svetským zamestnaním.“ Pavlov otec bol podľa všetkého zámožný obchodník s látkami a tkáč stanov. Pavol sa teda naučil v podniku svojho otca od zamestnaných robotníkov a otrokov tkáť stanovinu alebo hotové utkané kusy zošívaj na stany. Hoci sa Pavol neskôr stal učiteľom Zákona, výroba stanov bola hlavným zdrojom jeho príjmov, „pretože učiteľ Zákona mal svoj úrad vykonávať bez nároku na plat.“

V pätnástich rokoch ho otec posielal do Jeruzalema, aby tam navštevoval chýrnu chrámovú vysokú školu, dokončil svoje náboženské vzdelanie

a stal sa učiteľom Zákona. Tu sa stáva učeníkom slávneho učiteľa Gamaliela staršieho (porov. Sk. 22,3).

Pod jeho vedením nadobúda Pavol dokonalú znalosť Zákona, osvojí si rabínsky spôsob myslenia a vykladania Písma, ako aj pravovernú židovskú zbožnosť. Svojou učenlivosťou a šikovnosťou „čoskoro prevýšil svojich vrstovníkov“ (Gal 1,14; por. Flp 3,5n; Sk 22,3; 26,5). Pavlovo „biblické vzdelanie“ sa odráža v jeho metóde exegézy, ktorá je založená na vtedajších rabínskych princípoch.

Pavol vo svojich listoch rozmýšľa a vyjadruje sa v starozákonných pojmoch a obrazoch. Veľmi často používa Starý zákon, ktorý výslovne cituje takmer 90-krát. Hoci Pavlov spôsob použitia Starého zákona sa často podobá použitiu u židovských autorov z Qumránu a v judaistickej literatúre, odlišuje sa od nich tým, že zväčša cituje Písmo nie v hebrejskom origináli, ale v jeho gréckom preklade tzv. Septuaginte.

Táto formácia má hlboký význam pre jeho ďalší život. Z jeho horlivosti za vieru otcov pramenila aj jeho nenávisť voči kresťanom, ktorých spočiatku prenasledoval, lebo správne spoznal, že sa táto Cirkev čoraz viac vzdďaľuje od vtedajšieho oficiálneho židovstva.

*Zdroj: Stanislav Vojtko: Apoštol Pavol (Pracovná verzia skript NZ)
Štefan Novotný: Zdroje, z ktorých Pavol čerpal svoju teológiu
(spracoval - jk-)*

Pavlovo vzdelanie – grécke a rímska kultúra

Podľa rabínskej tradície iste aj Pavlov otec, ako farizej, muž najprísnejšieho nacionálneho a náboženského smeru, oboznamoval svojho syna s posvätnou pôvodnou rečou Biblie. Okrem materinskej aramejčiny a biblickej hebrejčiny si teda Pavol osvojil gréčtinu (koiné) a zoznámil sa s helenistickou kultúrou a ľudovou filozofiou, ako aj náboženstvom a politickou štruktúrou Rímskeho impéria.

Keď Pavol hovorí veliteľovi pevnosti: „*Som z Tarzu, občan nie neznámeho mesta*“ (Sk 21,39), znie to ako pravá grécka hrdosť na rodné mesto. Tarzus súťažil s Alexandriou a s Aténami o palmu vzdelanosti. Nie je možné, aby mesto takej vynikajúcej vzdelanosti nemalo účinkov na vytvorenie Pavlovej duchovnej osobnosti. Vládol tu grécky duch a grécka reč, rímsky zákon a židovská synagogálna prísnosť, ale aj rozmarný helenistický spôsob života. Počas Pavlovho detstva tu pôsobil slávny Atenodoros, ktorý zaviedol prísnu správu a vyvolal hotové oduševnenie za vzdelanie.

Prostredím mladého Pavla bol teda svet gréckej vzdelanosti, gréckej svetovej reči a gréckeho spoločenského zriadenia, toho jedinečného nástroja, na ktorom položil Alexander Veľký základy svojho plánu: ovládnuť a preniknúť východ gréckym duchom.

Napriek Pavlovmu hlavne židovskému spôsobu myslenia, skutočnosti ako *používanie svojho rímskeho mena, odvolávanie sa na grécky preklad SZ a kompozícia jeho listov* prezrádzajú, že sa narodil v židovskej diaspóre – teda v spoločenstve Židov, ktorí žili mimo územia Júdska v niektorom z gréckych alebo rímskych miest, kde sa hovorilo grécky a latinsky. Hoci nepíše literárnou gréčtinou, jeho štýl prezrádza dobrú grécku výchovu. Aj keď nebol vychovaný ako profesionálny rečník, jeho spôsob vyjadrovania často ukazuje črty vplyvu gréckej rétoriky. V jeho listoch sa nachádza kynicko-stoický spôsob argumentácie tzv. *diatriba* – spôsob, ktorý navonok pôsobí akoby sa s niekým konkrétnym rozprával a vyvracal jeho námietky svojimi argumentami, aby názornejšie a presvedčivejšie dokázal a presadil svoju mienku (porov. napr. Rim 2,1-3.8; 6,1-19; 1Kor 6,12-13; 15,35-37). Štruktúra jeho vety je často krátka a otázky sú zvolaním. Dobré príklady tohto štýlu sú v Rim 2,1-20; 3,1-9; 9,19; 1Kor 9.

Zatiaľ čo Ježišove podobenstvá odrážajú poľnohospodársky život Galiley, Pavol často používa obrazy odvodené z mestskej kultúry, zvlášť gréckej:

- používa grécke politické termíny (Flp 1,17; 3,20)
- naráža na grécke hry (Flp 2,16; 1Kor 9,24-27)

- používa grécke obchodné termíny (Flm 18)
- právnickú terminológiu (Gal 3,15; 4,1-2; Rim 7,1)
- hovorí o gréckom obchode s otrokmi (1Kor 7,22; Rim 7,14)
- o slávnostiach na počesť vládcovej návštevy (1Sol 2,19)
- rozvíja helénsku ideu „*eleutherie*“ – slobody (Gal 5,1.13)
- taktiež „*syneidésis*“ – svedomie (1Kor 8,7.10.12; 10,25-29; 2Kor 5,11; Rim 2,15)
- stoickú ideu „*autarkeia*“ – spokojnosť (2Kor 9,8)
- „*physis*“ – príroda (Rim 2,14)
- zvlášť sa helénsky slovník prejavuje v liste Filipanom: „*prospiles*“ – milý, „*eufémos*“ – dobre znejúci, „*areté*“ – čnosť, „*epainos*“ – niečo chvályhodné
- v 1Kor 15,33 cituje Menandera, Thais, fragment 218
- v 1Kor 1,28 používa filozofické vyjadrenie *ta mé onta* – „to, čoho niet“, ktoré je podobné výrazu „*ta mé onta*“ pochádzajúcemu od Artemidora z Tarzu.

Pozoruhodné je, že tento grécky vplyv sa nachádza skôr v jeho etických vyjadreniach, než v teologických.

Rímsky vplyv kultúry nemožno u Pavla charakterizovať ako vzdelanie, ale skôr ako kultúrnu výchovu osobnosti. Rím totiž v tom čase mal celý senát bohov, cisár bol jedným z nich a rímsky občan mal práva ďaleko väčšie ako ostatní obyvatelia rímskej ríše. Pavol sa narodil s rímskym občianstvom a práv rímskeho občana si bol plne vedomý. Ukazujú nám to niektoré situácie zo Skutkov apoštolov a Pavlových listov, kde sa Pavol odvoláva na to, že nesmie byť bičovaný, ani nesmie zomrieť potupnou smrťou. Dokonca sa odvoláva na právo byť súdený v Ríme, čím sa vyhne ukameňovaniu v Jeruzaleme. Toto právo mu zaručovalo aj slobodný pohyb po Rímskej ríši.

*Zdroj: Štefan Novotný: Zdroje, z ktorých Pavol čerpal svoju teológiu
Stanislav Vojtko: Apoštol Pavol (Pracovná verzia skript NZ)
(spracoval - jk-)*